

Краснобрига А. А.,
аспірант кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

МЕТОДОЛОГІЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ У СФЕРІ ПІДТРИМАННЯ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАННЯ

THE METHODOLOGY OF LEGAL MEASURES IN UPHOLDING THE PUBLIC PROSECUTION

У статті досліджуються окремі питання вдосконалення центральної функції прокуратури України, а саме підтримання державного обвинувачення, через розкриття методичних і тактичних прийомів прокурора в суді на різних стадіях судового процесу.

Ключові слова: підтримання державного обвинувачення, змагальність, методичні та тактичні прийоми, «допущення легенди», деталізація показань, принцип незалежності, перелік обставин, які потребують доказування.

В статье исследуются отдельные вопросы совершенствования центральной функции прокуратуры Украины, а именно поддержание государственного обвинения, через раскрытие методических и тактических приемов прокурора на разных стадиях судебного процесса.

Ключевые слова: поддержание государственного обвинения, методические и тактические приемы, «допустимость легенды», детализация показаний, принцип независимости, перечень обстоятельств, которые требуют доказывание.

The article deals with some issues of improving the central function of the Prosecutor's office in Ukraine, namely the upholding public prosecution, through determination of the methodology and tactics of the prosecutor in court at the various stages of litigation.

Key words: upholding public prosecution, methodical and tactical approaches, "admissibility of legends", detailed testimony, principle of independence, list of circumstances that require proof.

Згідно зі ст. 121 Конституції України підтримання державного обвинувачення прокурором у суді є однією з важливих ролей у захисті прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина [1]. Отже, правове становище прокурора у кримінальному провадженні визначається в його конституційному статусі як суб'єкт держави в суді. З огляду на вказаний вище факт такий відповідальний статус прокурора потребує належного правового регулювання його повноважень як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду кримінальних проваджень.

Метою статті є дослідження вдосконалення центральної функції прокуратури України, а саме підтримання державного обвинувачення, через розкриття методичних і тактичних прийомів прокурора в суді на різних стадіях судового процесу.

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК України державне обвинувачення – це процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [2].

Для досягнення мети автором була досліджена низка питань:

– проаналізовано етапи діяльності державного обвинувача, враховуючи цілі та поставлені завдання на кожному етапі судового розгляду, а також засоби їх вирішення;

– досліджено проблемні питання, які виникають під час реалізації принципу незалежності державного обвинувача на практиці;

– вивчено міжнародний досвід на прикладі Республіки Польща щодо правового застосування на практиці принципу незалежності державного обвинувача.

Безперечно, прокурор повинен підготуватися до участі у розгляді кримінальних проваджень, адже останній зобов'язаний забезпечити належну якість державного обвинувачення. Таким чином, тільки добре інформований і підготовлений прокурор може вирішити весь комплекс проблем, що виникають у процесі судового розгляду кримінального провадження. Незнання або погане знання матеріалів провадження виключає реальний вплив державного обвинувача на хід і результат судового процесу.

Варто зазначити, що якісна та своєчасна підготовка прокурора до підтримання державного обвинувачення значною мірою залежить від рівня організації роботи в прокуратурі усіх рівнів та галузевих підрозділів. Більше того, в наказі Генерального прокурора України № 4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 19 грудня 2012 р. керівникам прокуратур пропонується призначати прокурорів з урахуванням їхньої кваліфікації, суспільного резонансу, прогнозованих обсягів процесуальної роботи та з огляду на професійну майстерність і досвід відповідних працівників органів прокуратури (п. 2.2) [3].

Ю. Дьомін справедливо вважає, що прокурору повинні бути притаманні всі якості, які раніше вважалися професійно необхідними як для прокурора, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням, так і для державного обвинувача. Засади гласності та відкритості судового провадження вимагають від прокурора уміння оперативно реагувати на всі порушення закону на цій стадії, швидко приймати обґрунтовані рішення в умовах змагальності процесу, володіти навичками риторики, публічного виступу в судових дебатах на очах у преси та суспільства і не забувати про принцип презумпції невинуватості [4, с. 12].

В. Юрчишин та низка інших авторів вважають, що загальнопроцесуальна функція обвинувачення, що виконується прокурором у кримінальному процесі, розподілена законодавцем на 2 етапи (частини), такі як обвинувачення у матеріально-правовому значенні і державне обвинувачення у процесуальному значенні, тобто досудову (початкову) і судову (остаточну) частини. На його думку, першу частину прокурорської діяльності, що спрямована на забезпечення матеріально-правових підстав обвинувачення, тобто підготовку і затвердження обвинувального акта на стадії досудового провадження, необхідно визначити як підготовку кримінального позову. Другу ж частину прокурорської діяльності, спрямованої на забезпечення процесуальних підстав обвинувачення – доведення перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, необхідно визначити як підтримання державного обвинувачення в суді [5, с. 91–92].

З огляду на те, що підтримання державного обвинувачення відіграє важливу роль у визначенні змагальності судового процесу, представлення інтересів держави має відбуватися на якісно-правовому рівні. Такий рівень досягається у разі наявності у прокурора методичних та тактичних прийомів у підтриманні державного обвинувачення, принципів, якими керується у своїй діяльності прокурор, а також персональних якостей та вмінь.

Етапи діяльності державного обвинувача. Складна та багатофункціональна діяльність державного обвинувача має бути розподілена на декілька етапів, кожен з яких відрізняється не лише цілями та поставленими завданнями, але й засобами їх вирішення.

Отже, перший етап – це підготовка прокурора до державного обвинувачення у судовому слідстві. Вказаний етап характеризується такими характеристиками, як вивчення матеріалів кримінального провадження, а також їх оцінка з позиції багатосторонності, повноти та об'єктивності проведення досудового розслідування; висунення прокурорських версій; вирішення питання про можливість та доцільність заповнення пробілів у процесі судового розгляду кримінального провадження, а також визначення прийомів та заходів, які будуть використовуватися у судовому розгляді провадження.

Другим етапом є підтримання державного обвинувачення на підготовчій частині судового засідання. Згідно з п. 3 ч. 2 ст. 315 КПК України саме на цьому етапі прокурор вперше отримує можливість виступати з клопотанням про здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту, а також витребувати речі та документи. Крім того, саме на цьому етапі державний обвинувач вперше чує оцінку заявлених клопотань з боку суду та може внести відповідні корективи в тактику та методику підтримання державного обвинувачення.

Третім етапом є участь прокурора в підтриманні державного обвинувачення у судовому слідстві. Важливо відзначити, що на цьому етапі аналізу-

ється та оцінюється інформація, що міститься в матеріалах кримінального провадження з самого початку. Більше того, державний обвинувач подає докази, наявні в матеріалах провадження, а також бере активну участь у дослідженні доказів, поданих стороною захисту, з метою забезпечення повноти та об'єктивності кожного доказу окремо і всієї сукупності доказів. Важливо відзначити, що особливістю вказаного етапу є динамічність ситуації, яка вимагає постійної оцінки доказів з метою коригування версії обвинувачення, а також тактики та методики підтримання державного обвинувачення.

Під час судового розгляду непоодинокими є ситуації зміни показань суб'єктами процесу, які є «ключовими фігурами». Така зміна показань, як правило, є неочікуваною для прокурора – державного обвинувача, у зв'язку з чим він без підготовки повинен спростувати неправдиві показання. Так, І. Караван пропонує в такій ситуації використовувати два тактичних прийоми, які тісно переплітаються. Один із них автор називає «допущення легенди», а другий – «деталізація показань». Перший полягає в тому, що прокурор робить вигляд, що вірить неправдивим показанням (легенді) допитуваної особи, тобто приймає, «допускає легенду». Зазвичай це виявляється у схвальних репліках на адресу допитуваної особи, проханьях продовжити розповідь. Після завершення розповіді прокурор застосує другий прийом – деталізацію показань шляхом постановки численних запитань, спрямованих на уточнення і деталізацію показань. Прийомом деталізації показань прокурор ставить особу, що надає неправдиві показання, в критичне становище. Важливим моментом у такому допиті є швидкість, з якою прокурор ставить запитання, що дає можливість викрити неправду і спонукати особу до давання об'єктивних (правдивих) показань [6, с. 18–19].

Ще одним етапом є підтримання державного обвинувачення у судових дебатах. Важко переоцінити важливість та складність вищевказаного етапу, тим паче, що саме прокурор у судових дебатах виступає першим (ч. 2 ст. 364 КПК України). Вбачається, що це зроблено свідомо законодавцем, адже призначенням прокурора є задати професійний ритм захисникам, скільки б їх не було. Однак варто врахувати, що промова державного обвинувача не вичерпує його участі на цьому етапі судового розгляду. Важливо відмітити тактичне та методичне значення реплік, які фактично являють собою реакцію прокурора на виступ адвокатів. Саме вищевказані репліки сприяють обґрунтованому спростуванню доказів зі сторони захисту, допомагають спростувати їх основні положення, завадити незаконному впливу на склад суду, забезпеченню винесення законного та обґрунтованого вироку в кінцевому результаті.

Державний обвинувач у контексті комунікації під час судової промови повинен, по-перше, довести факт злочину і вину обвинуваченого (обвинувачених), індивідуалізувати вину, визначити роль кожного з підсудних у вчиненому злочині, установити мотиви злочину; по-друге, надати суспільно-полі-

тичну і юридичну оцінку злочину; по-третє, запропонувати справедливу вимогу щодо заходу покарання і довести, що саме таке покарання необхідно суду призначити за вчинений злочин; по-четверте, переконати присутніх у необхідності боротьби зі злочинністю, створити навколо підсудних атмосферу морального осуду; по-п'яте, визначити заходи, спрямовані на відшкодування матеріальної шкоди. Таким чином, комунікація під час судових дебатів є засобом впливу на формування внутрішнього переконання суддів [7, с. 86–92].

Отже, враховуючи вказані вище етапи участі державного обвинувача на всіх стадіях судового та попереднього судового слухання, можна систематизувати методологію правових заходів у діяльності державного обвинувача.

Запорукою успішного підтримання державного обвинувачення є сукупність методології кримінально-правового і криміналістичного характеру та організаційно-тактичних елементів, використаних під час судового засідання прокурором. Безперечно, основними компонентами методології правових заходів підтримання державного обвинувачення є результат аналізу наявних матеріалів кримінального провадження; перелік обставин, які потребують доказування; належність доказів та доказування; аналіз судових ситуацій, які можуть утворитися на будь-якому етапі судового розгляду кримінального провадження; особливості надання державним обвинувачем наявних доказів та участі його в дослідженнях вказаних доказів на кожній стадії судового розгляду.

Важливо відзначити, що обов'язковою складовою частиною будь-якої методики є перелік обставин, які потребують доказування, а отже, дослідження у процесі судового засідання. Потрібно проводити аналіз конкретної категорії злочинів. З'ясування переліку обставин, що потребують доказування в суді, конкретного типу злочину надасть прокурору перевагу під час судового засідання. Результат з'ясування вказаного переліку обставин допоможе прокурору краще володіти предметом дослідження кримінального провадження. По-перше, на етапі підготовки до участі в судовому засіданні прокурор зможе оцінити докази з позиції багатосторонності, повноти та об'єктивності. По-друге, державний обвинувач зможе створити план дослідження доказів у ході судового процесу, який буде запропонований на початку судового засідання. По-третє, прокурор зможе орієнтуватися безпосередньо у процесі дослідження тих чи інших доказів (показань свідків, результатів судових досліджень, документів (наприклад, у формуванні питань для допиту)). По-четверте, це допоможе визначити структуру та зміст промови, якою державний обвинувач має завершити етап судового розгляду.

Проблемні питання у реалізації принципу незалежності прокурора. Реалізація принципу незалежності державного обвинувача надає змогу формувати останньому власну стратегію бачення розгляду кримінального провадження в суді та формувати

процесуальні засоби діяльності. Незважаючи на те, що згідно з ч. 1 ст. 36 КПК України прокурор визначається самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку забороняється, на практиці виникають суперечливі питання, які зводять нанівець вищевказаний принцип. Наприклад, керівники органів прокуратури необґрунтовано здійснюють заміни прокурорів у кримінальному провадженні; зловживають повноваженнями в питанні скасування постанов про закриття кримінального провадження та фактичне відновлення досудового розслідування. Більше того, згідно з ч. 2 ст. 472 КПК України сторонами угоди про визнання винуватості є прокурор і підозрюваний, обвинувачений, але проект угоди попередньо узгоджується з керівником органу прокуратури, а копія угоди з відміткою керівника долучається до наглядового провадження прокурора (п. 19.1 наказу Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 р. № 4 гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні») [8, с. 39–40].

Зазначені проблеми заважають державному обвинувачу реалізувати принцип самостійності та незалежності на практиці, тому можуть завадити методичним та тактичним прийомам, які були вже розроблені державним обвинувачем під час досудового розслідування кримінального провадження. Більше того, принцип субординації, а тому залежності, вважається основною перешкодою до повноцінної незалежної діяльності прокурора під час розгляду судового засідання.

Принцип незалежності по-польськи: захист інтересів не лише держави, а і правосуддя. Було б доцільно привести досвід Польщі з питань правового застосування на практиці принципу незалежності державного обвинувача.

Відповідно до ст. 2 Закону Республіки Польща «Про прокуратуру» завданнями прокуратури є забезпечення верховенства закону і судового переслідування злочинів, які реалізуються за допомогою таких повноважень прокурора, як здійснення чи нагляд за попереднім розслідуванням у кримінальних справах і підтримання державного обвинувачення в судах [9].

Однак у Законі Республіки Польща «Про прокуратуру» не передбачено норми, яка прямо вказує на незалежність прокуратури від виконавчої влади. Як вважають польські науковці, для визначення місця прокуратури в системі органів державної влади Республіки Польща необхідно прийняти новий закон, оскільки до чинного Закону «Про прокуратуру» внесено багато змін, які не зовсім узгоджені, а також визначити конституційний статус прокуратури в Польщі для чіткого розуміння того, якою саме має бути прокуратура в Республіці Польща [10, с. 118].

Незважаючи на те, що немає чіткого посилання в основному законі на незалежність органів прокуратури від виконавчої влади, про залежність прокурора у своїй діяльності не може бути навіть і мови.

Так, ст. 312 §2 Кримінального-процесуального кодексу Республіки Польща передбачає, що проку-

рор, представляючи інтереси держави в судовому засіданні, захищає інтереси не тільки держави, а і правосуддя [10, с. 118]. При цьому державний обвинувач повинен адаптувати свою позицію до нових обставин справи, які виникли у процесі судового слухання кримінальної справи [11, с. 202]. Отже, якщо вказані вище обставини свідчать про те, що обвинувачений не вчиняв того чи іншого злочину, прокурор виносить виправдувальний акт і утримується від підтримання державного обвинувачення.

Рівень свідомості та самостійності у прийнятті вибору поведінки достатньо високий, дає змогу посилаючись на власний прокурорський досвід та інтуїцію, приймати рішення, які формують тактичні прийоми та модуль поведінки в майбутньому.

Підтримання державного обвинувачення як функція прокуратури України може бути вдоскона-

лене шляхом якісно-професійного прокурорського супроводу кримінального провадження під час судового розгляду та не тільки. Успішною формулою підтримання державного обвинувачення є сукупність методології кримінально-правового та криміналістичного характеру, а також організаційно-тактичних елементів та стратегій державного обвинувача. Основною проблемою якісного державного обвинувачення та забезпечення процесу змагальності є проблеми у здійсненні принципу незалежності державного обвинувача.

Приклад Республіки Польща змушує задуматися, що відсутність згадки щодо незалежності органів прокуратури не нівелює основну ідею функції підтримання державного обвинувачення, а навпаки зобов'язує захищати не лише інтереси держави, але й інтереси правосуддя також.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. // Голос України. – 2012. – № 90–91.
3. Наказ Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 р. № 4 гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні».
4. Дьомін Ю. «Особливості підтримання державного обвинувачення» / Ю. Дьомін // Вісник прокуратури. – 2012. – № 11. – С. 7–13.
5. Юрчишин В. «Обвинувальна діяльність прокурора у кримінальному судочинстві за новим КПК України» / В. Юрчишин // Вісник прокуратури. – 2012. – № 6. – С. 89–97.
6. Караван И. «Поддержание государственного обвинения при изменении показаний участникам процесса» / И. Караван // Законность. – 2005. – № 5. – С. 18–19.
7. Сухонос В. «Комунікативний аспект обвинувальної промови у судових дебатах» / В. Сухонос, О. Звірко // Вісник прокуратури. – 2012. – № 9. – С. 86–92.
8. Банчук О., Дмитрієва І., Лобойко Л., Саїдова З. «35 неформальних практик у кримінальному судочинстві України», – Київ: «Арт-Дизайн», 2014. – 48 с. http://pravo.org.ua/files/ebook/35_zvit.pdf
9. Закон Республіки Польща «Про прокуратуру» від 20 червня 1985 р.
10. Наулік Н. «Прокуратура в системі органів державної влади Республіки Польща» / Н. Наулік // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 4. – С. 114–119 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chasopysnaru.gov.ua/chasopys/ua/pdf/8-2015/naulik.pdf>;
11. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Польща, 1997, 72 р., www.legislationline.org/.../Polish%20CPC%201997_am%20...;
12. Marguery, Tony Paul “Poland –the current organization and functions of the prosecution service in the criminal process”, University of Groningen/UMCG research database, Chapter 6, 2008, P. 177–223.